

"לו ישמעאל יחיה לפניך" אברהם אבינו התפלל על התנא רבי ישמעאל שגילה כי התורה נדרשת בשלש עשרה מדות

ישמעאל שציערו את ישראל, כמו שפירש רש"י בפסוק (שם כא-יז): "כי שמע אלקים אל קול הנער כאשר הוא שם", מה להם לגדולי ישראל הללו, שבחרו לקרוא לבניהם הצדיקים בשם ישמעאל. זאת ועוד ראוי ליישב מה ראה הקב"ה על ככה שקראו בשם ישמעאל, אף שידע שלא יהיה נמנה על זרעו של אברהם, כמו שאמר לאברהם (שם יב): "כי ביצחק יקרא לך זרע."

"מכאן למד קל וחומר בן הגבירה מבן האמה"

רחש לבי דבר טוב להעלות על שלחן מלכים רעיון חדש לבאר חידה סתומה זו, על פי מה שנשים לב להתבונן במה שהשיב הקב"ה לאברהם אבינו על תפלתו: "לו ישמעאל יחיה לפניך" (שם יז-יט):

"ויאמר אלקים אבל שרה אשתך יולדת לך בן וקראת את שמו יצחק, והקימותי את בריתי אתו לברית עולם לזרעו אחריו, ולישמעאל שמעתך הנה ברכתי אותו והפריתי אותו והרביתי אותו במאד מאד, שנים עשר נשיאים יוליד ונתתיו לגוי גדול, ואת בריתי אקים את יצחק אשר תלד לך שרה למועד הזה בשנה האחרת."

רש"י בפירושו שואל: "ואת בריתי אקים את יצחק למה נאמר". כלומר מאחר שהקב"ה כבר הבטיח בתחילת דבריו: "והקימותי את בריתי אתו", מדוע חזר להבטיח שוב בסיום דבריו: "ואת בריתי אקים את יצחק". על כך מביא רש"י בשם המדרש (ב"ר מז-ה): "אמר רבי אבא, מכאן למד קל וחומר בן הגבירה מבן האמה, כתיב הנה ברכתי אותו והפריתי אותו והרביתי אותו, זה ישמעאל, וקל וחומר ואת בריתי אקים את יצחק."

אמנם גם תירוץ זה צריך ביאור כמו שתמה "בני יששכר" (תשרי מאמר יב אות ד), הלא הקב"ה כבר הקדים להבטיח לאברהם על הברית עם יצחק בנו גם בלי הקל וחומר: "והקימותי את בריתי אתו לברית עולם לזרעו אחריו", הנה כי כן מה יתן ומה יוסיף באומרו: "ואת בריתי אקים את יצחק", כדי

הללו בשם ישמעאל שהיה רשע, כמו שכתוב (בראשית כא-ט): "ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק, ותאמר לאברהם גרש האמה הזאת ואת בנה כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק". ופירש רש"י שהיה מצחק בעבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים.

כבר הרגישו בכך בתוספות ישנים (יומא לח: ד"ה מעשה), ולמדנו מתוך דבריהם ליישב פליאה זו, על פי מה שכתוב (בראשית כה-ח): "ויגוע וימת אברהם בשיבה טובה זקן ושבע ויאסף אל עמיו, ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו אל מערת המכפלה". ופירש רש"י בשם המדרש: "יצחק וישמעאל, מכאן שעשה ישמעאל תשובה והולך את יצחק לפניו, והיא שיבה טובה שנאמר באברהם". הנה כי כן מאחר שעשה תשובה מותר לקרוא בשמו.

"אין אברהם מציל את ישמעאל"

אולם התוספות (שם) נתקשו על זה מממה ששנינו בגמרא (סנהדרין קד): "ברא מזכי אבא, אבא לא מזכי ברא [הבן מזכה את אביו להצילו מגיהנם, האב אינו מזכה את בנו להצילו מגיהנם], דכתיב (דברים לב-לט) ואין מידי מציל, אין אברהם מציל את ישמעאל, אין יצחק מציל את עשו". משמע מכאן כי לפי דעה זו בגמרא לא עשה ישמעאל תשובה, אם כן חוזרת הקושיא למקומה, איך קראו כל הצדיקים הללו את בניהם בשם ישמעאל.

ותירצו בשם הרבר' אלחנן: "יש לומר דישמעאל הקב"ה קראו כך, ומסקינן בשמיה שפיר". פירוש, מאחר שהקב"ה קרא את שמו של ישמעאל, כמו שכתוב (בראשית טו-יא): "ויאמר לה מלאך ה' הנך הרה ויולדת בן וקראת שמו ישמעאל כי שמע ה' אל ענייך". לכן בשם כזה שהקב"ה קרא בעצמו, אף שהיה אחר כך רשע, עם כל זאת אפשר לקרוא לבנים בשם זה.

אמנם עדיין צריך ביאור ליישב הפליאה, כי הן אמת שהקב"ה צוה לקראו בשם ישמעאל, אולם מאחר שהיה רשע ויצאו ממנו רשעים בני

בפרשתנו פרשת לך לך דבר בעתו מה טוב, להתבונן על מה שהתפלל אברהם אבינו על ישמעאל בנו (בראשית יז-יח): "ויאמר אברהם אל האלקים לו ישמעאל יחיה לפניך". ראוי להתבונן מה ראה אברהם אבינו על ככה להתפלל על ישמעאל בנו תפלה זו: "לו ישמעאל יחיה לפניך", שהרי בודאי השיג ברוח קדשו כי בני ישמעאל לא ילכו בדרכו, לקיים כל מצוות התורה כפי שיקיימו בני ישראל זרעו של יצחק. זאת עוד שיגרמו צער גדול לישראל.

וכבר תמה על כך בזוהר הקדוש (פרשת ויגש רה): שממליץ על אברהם מה שהתפלל הנביא (ישעיה סג-טז): "כי אברהם לא ידענו, דהא אף על גב דביה קיומא דעלמא, לא אשתדל עלן כמה דאשתדל על ישמעאל, דאמר לו ישמעאל יחיה לפניך". פירוש, הגם שהעולם קיים בשביל אברהם, אבל למה לא השתדל להתפלל עלינו, כמו שהשתדל על ישמעאל באומרו "לו ישמעאל יחיה לפניך".

איך קראו את רבי ישמעאל כהן גדול בשם של רשע

פתח דברינו יאיר לברר מקחו של צדיק, כוונתו העמוקה של אברהם אבינו שהתפלל לפני הקב"ה "לו ישמעאל יחיה לפניך", על פי מה שנקדים ליישב הפליאה הגדולה על מה שמצינו הרבה מענקי הרוח בישראל שנקראו בשם ישמעאל, מי לנו גדול מרבי ישמעאל כהן גדול. וכן מצינו התנא רבי ישמעאל שאנו מזכירים בכל יום בתפלת שחרית בברייתא בתורת כהנים: "רבי ישמעאל אומר בשלש עשרה מדות התורה נדרשת בהן". וכל התלמוד מלא וגדוש עם מאמרים מבני ישיבתו של רבי ישמעאל: "תנא דבי רבי ישמעאל".

ויש לתמוה על כך מממה שכתוב (משלי י-ז): "זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב". ודרשו בגמרא (יומא לח:): "מאי ושם רשעים ירקב, אמר רבי אלעזר רקביבות תעלה בשמותן, דלא מסקינן בשמיהו". ופירש רש"י: "לא יקרא אדם לבנו שם אדם רשע". הנה כי כן איך קראו את כל הצדיקים מאורי התורה

**ישׁוב הפליאה על חכמי התורה שנתנו לבניהם התנאים
את השם ישמעאל שהרי רשעים לא מסקינן בשמייהו**

**תוספות ישנים: מותר לתת לישראל השם ישמעאל,
כי הקב"ה נתן לו את השם הזה על ידי המלאך ששלח להגור**

**רש"י: הקב"ה בירך את ישמעאל בן האמה,
כדי לזכות את ישראל בקל וחומר בן הגבירה מבן האמה**

**המגיד ממועזריטש: על ידי המדה הראשונה קל וחומר
מעוררים שם א"ל הכולל כל י"ג מדות של רחמים**

יצחק, ומאחר שהקל וחומר מעורר שם א"ל שהוא מקור הרחמים, נמצא שזרעו של יצחק יצאו זכאים במדת הרחמים.

על פי האמור מוסיף רבי יוסף ענגיל לבאר (שם) מה שקיימא לן להלכה כשיטת רבא (סנהדרין נד., תמורה ט): "אין עונשין מן הדין". כלומר אין עונשים מיתה או מלקות על איסור שאינו מפורש בתורה רק נלמד מקל וחומר, ונתייגעו המפרשים להבין מדוע באמת אין עונשים מקל וחומר שהיא אחת מ"ג מדות, אך לפי האמור הביאור בזה כי מדת קל וחומר מכוונת כנגד שם א"ל שהוא מקור הרחמים, לכן אין עונש יוצא ממדה זו.

**אל נכר של הקליפה
מתנגד לקל וחומר**

חשבתי דרכי לבאר בזה מה שמצינו בפרשת ויצא, כשברח יעקב אבינו וכל בני ביתו מחרן, ולבן רדף אחריו עד שהשיגו ואמר (בראשית לא-ט): "יש לאל ידי לעשות עמכם רע, ואלקי אביכם אמר אלי לאמר, השמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע". וצריך ביאור מאחר שהקב"ה הזהיר אותנו: "השמר לך פן תדבר עם יעקב מטוב עד רע", איך אמר: "יש לאל ידי לעשות עמכם רע", הלא אין בכוחו לעשות רע אחרי שכבר הוזהר על כך מפי הקב"ה.

בשו"ת "דובב מישרים" להגה"ק מטשעבין זצ"ל (חלק ב סימן ט) מביא על כך דבר נפלא בשם קדוש אחד מדבר, ואני מצאתי מקור הדבר ב"ערי נחל" (תחילת פרשת וישלח), כי כמו שיש שם א"ל מצד הקדושה, כן יש זה לעומת זה "אל אחר" מצד הקליפה, כמו שכתוב (שמות לד-ד): "כי לא תשתחוה לאל אחר", לכן כמו ששם א"ל מצד הקדושה מכון כנגד מדת קל וחומר, כן להבדיל "אל אחר" מצד הקליפה מתנגד למדת קל וחומר.

והנה הקב"ה אמר ללבן בחלום לילה: "השמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע", הרי שהזהירו רק שלא לדבר עם יעקב מטוב עד רע, אבל לא הזהירו שלא יעשה ליעקב מעשה רע, אלא שיש כאן קל וחומר

ישמע הקב"ה את תפלתם בזכות הקל וחומר מבן האמה, ובפרט שעצם הקל וחומר מעורר שם א"ל המדה הראשונה מ"ג מדות של רחמים.

ויש להוסיף נקודה יקרה בענין החשיבות של הקל וחומר לעורר המדה הראשונה שם א"ל, על פי מה שמבואר ב"זרע קודש" (פרשתנו ד"ה ויעתק), כי המדה הראשונה א"ל כוללת כל י"ג מדות של רחמים. נמצא לפי זה כי על ידי קל וחומר אנו מעוררים את השם א"ל הכולל את כל י"ג מדות של רחמים.

**הגאון רבי יוסף ענגיל זצ"ל
הקל וחומר להמתיק הדין של יצחק**

מה נעימים הם דברי הגאון הגדול רבי יוסף ענגיל זצ"ל בספרו "בית האוצר" (ח"א כלל נו אות טז ד"ה ועייני ב"ר) שהוסיף תבלין לבאר הטעם שרמז הקב"ה לאברהם על הקל וחומר של בן הגבירה מבן האמה דוקא אחרי שבישר לו על לידת יצחק, על פי הידוע כי אברהם אבינו עבד את ה' במדת החסד והמשיך בכך חסדים על בני העולם, ואילו יצחק אבינו עבד את ה' במדת הגבורה בבחינת (בראשית לא-מב): "פחד יצחק", והמשיך בכך גבורות ודינים על עוברי עבירה.

הנה כי כן כאשר הקב"ה דן את ישראל במדת החסד של אברהם, הרי אפשר תמיד למצוא איזון זכות לזכותם לפנים משורת הדין, אולם כאשר הקב"ה דן את ישראל במדת הדין של יצחק, הרי יש חשש גדול שלא יוכלו לצאת זכאים בדין, לכן הקדים הקב"ה לבשר לאברהם על לידת יצחק שמדתו דין: "אבל שרה אשתך יולדת לך בן וקראת את שמו יצחק", והוסיף להבטיח, "והקימותי את בריתי אתו לברית עולם לזרעו אחריו".

אולם הלא לפי זה עלול אברהם איש החסד להתמלא פחד, שיקים הקב"ה ברית עם יצחק שמדתו דין לדון את ישראל במדת הדין, לכן בישר הקב"ה לאברהם מיד: "ולישמעאל שמעתיה הנה ברכתי אותי", ומאחר שברכתי את בן האמה, אם כן קל וחומר לבן הגבירה "ואת בריתי אקים את

לדרוש גם את הקל וחומר בן הגבירה מבן האמה. ותיריך ה"בני יששכר" כי קל וחומר זה נצרך, אם לא יהיו ישראל ראויים מצד מעשיהם, יצאו גם אז זכאים בדין על ידי הקל וחומר שהוא מן התורה.

**ישמעאל אותיות ישמע א"ל
כנגד מדת קל וחומר**

על פי האמור מוסיף ה"בני יששכר" לבאר מה שאמר מלאך ה' להגור לקרוא את שם בנה ישמעאל, כמו שכתוב (בראשית טז-יא): "ויאמר לה מלאך ה', הנך הרה ויולדת בן, וקראת שמו ישמעאל כי שמע ה' אל ענייך". וצריך ביאור מאחר שכבר שמע ה' בקולה, למה צוה המלאך לקרוא את שמו "ישמע-אל" בלשון עתיד ולא "שמע-אל" בלשון עבר.

אך ביאור הענין הוא על פי יסוד נפלא במשנתו הטהורה של הרבי ר' דוב בער ממועזריטש זי"ע, לבאר מה שכתוב כשהתפלל משה על מרים לרפא אותה מהצרעת (במדבר יב-ג): "ויצעק משה אל ה' לאמר אל נא רפא נא לה, ויאמר ה' אל משה, ואביה ירוק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים, תיסגר שבעת ימים מחוץ למחנה ואחר תאסף". ופירש רש"י: "ואם אביה הראה לה פנים זועפות הלא תכלם שבעת ימים, קל וחומר לשכינה".

וביאר בדברי קדשו הטעם שדרש הקב"ה קל וחומר, כי י"ג מדות של רחמים מכוונות כנגד י"ג מדות שהתורה נדרשת בהן, ועל ידי שאנו דורשים אחת מ"ג מדות שהתורה נדרשת בהן, אנו מעוררים את המדה המכוונת כנגדה ב"ג מדות של רחמים. והנה על פי הכרעת רבינו האריז"ל (ע"ח שער יג פרק יא) שני שמות ה' ה' שנזכרו בתחילת י"ג מדות של רחמים, הן בבחינת שורש ל"ג מדות של רחמים, ואחר כך מתחיל הסדר של י"ג מדות של רחמים: "אל, רחום, וחנון, ארך, אפים, ורב חסד, ואמת" וגו'.

נמצא לפי זה כי המדה הראשונה מ"ג מדות של רחמים היא שם "אל" המכוונת כנגד המדה הראשונה מ"ג מדות שהתורה נדרשת בהן "קל וחומר". לכן כאשר התפלל משה על מרים: "אל נא רפא נא לה", כי רצה לעורר שם א"ל לרפאות את מרים, רמז לו הקב"ה עצה נפלאה איך לעורר שם א"ל, על ידי שדרש קל וחומר: "ואביה ירוק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים", קל וחומר לשכינה, ועל ידי הקל וחומר שדרש הקב"ה עורר בכך שם א"ל לרפא את מרים.

לפי זה מבאר ה"בני יששכר" הטעם שצוה המלאך להגור לקרוא את שמו של בן האמה "ישמע-אל" בלשון עתיד ולא "שמע-אל" בלשון עבר, כדי שבעתיד בכל פעם שיצטרכו ישראל לישועת ה' אף שלא יהיו ראויים לכך מצד עצמם,

דאתיהיבא ליה רשותא למיתב למיכתב זכוותא דירשאל". פירוש, ראה את מלאך מט"ט שניתנה לו רשות לשבת ולכתוב זכויותיהם של ישראל.

הנה כי כן זהו שאמר דוד המלך: "במה יזכה נער את ארחו", פירוש, במה יזכה מלאך מט"ט הנקרא נער למלא את ארחו ותפקידו שנברא בשבילו, על כך באה התשובה, "לשמור כדברך", על ידי שישמור על ישראל, כדברי ה' שאמר למשה: "הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך".

מעתה מבואר היטב הטעם ששר העולם שהוא מלאך מט"ט, שמח כל כך כשדרשו הדשאים קל וחומר, כי מאחר שתפקידו בקודש הוא לזכות את ישראל שבשבילם נברא העולם, לכן על ידי שחידשו הדשאים את הדרש של הקל וחומר, שמח שיוכל לזכות את ישראל אפילו אם לא יהיו ראויים מצד הקל וחומר בן הגבירה מבן האמה, וזהו שאמר: "יהי כבוד ה' לעולם", אפילו אם לא יהיו ישראל ראויים, "ישמח ה' במעשיו" שברא בשביל ישראל.

רבי ישמעאל גילה שקל וחומר הוא כנגד שם אל

בדרך זו במסילה נעלה לבאר הטעם שבחרו כמה מן התנאים לכתוב את בניהם שהאירו את העולם בתורתם בשם ישמעאל, על פי מה ששינו בגמרא (ברכות ז): "מנא לן דשמא גרים, אמר רבי אלעזר דאמר קרא (תהלים מו-ט) לכו חזו מפעלות ה' אשר שם שמות בארץ, אל תקרי שמות אלא שמות".

לפי זה נראה לומר בדחילו ורחימו, כי התנאים הללו השיגו ברוח הקודש ששורש נשמת בנם קשור בקשר אמיץ, לא עם ישמעאל עצמו שהיה רשע רוב ימי חייו לכל הדעות, אלא עם השם ישמעאל שברא הקב"ה לבנו של אברהם, אשר כפי המבואר משמעות השם היא ישמע-אל, שישמע הקב"ה את הקל וחומר של בן הגבירה מבן האמה, כדי לעורר על ישראל את השם אל המכוון כנגד קל וחומר, שהוא כולל את כל י"ג מדות של רחמים, לכן קראו את שמם ישמעאל שהוא אותיות ישמע-אל, ביודעם שיש להם כח מיוחד לעורר על ישראל י"ג מדות של רחמים משם אל.

מה נפלא לפתוח בברייתא בתורת כהנים שאנו אומרים בכל יום בתפלת שחרית: "רבי ישמעאל אומר בשלש עשרה מדות התורה נדרשת בהן, מקל וחומר ומגזירה שוה וכו'. והנה באמת ישנן כמה שיטות במספר המדות שהתורה נדרשת בהן, כי באבות דרבי נתן שנינו (פרק לו משנה י): "ז' מידות דרש הילל הזקן לפני בני בתירה".

והעיר הגה"ק החיד"א בפירושו "כסא רחמים", כי בברייתא שהביא ב"ספר כריתות" לרבי שמשון מקינון (חלק ג) מצינו שיטתו של רבי אליעזר בן רבי

בני יששכר: ישמעאל הוא אותיות ישמע-אל, שידרשו קל וחומר שהוא כנגד אל לזכות את ישראל

רבי ישמעאל ישמע-אל זכה לגלות שהתורה נדרשת בשלש עשרה מדות ולפי זה קל וחומר הוא כנגד אל

רבי ישמעאל ישמע-אל זכה לגלות שגדולה מילה שנכרת עליה י"ג בריתות כנגד י"ג מדות של רחמים

הקב"ה ביקש מרבי ישמעאל בן אלישע בקודש הקדשים: "ישמעאל בני ברכני", בי"ג מדות של רחמים

"דרש רבי חנינא בר פפא (תהלים קד-לא), יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו, פסוק זה שר העולם אמרו, בשעה שאמר הקב"ה למינו באילנות, נשאו דשאים קל וחומר בעצמן, אם רצונו של הקב"ה בערבוביא למה אמר למינו באילנות, ועוד קל וחומר, ומה אילנות שאין זרען לצאת בערבוביא אמר הקב"ה למינו, אנו על אחת כמה וכמה, ומיד כל אחד ואחד יצא למינו, פתח שר העולם ואמר, יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו".

וצריך ביאור מה ראה שר העולם לשמוח כל כך, ואיזה כבוד ה' נצמח מקל וחומר זה. וביאר על פי ה"בני יששכר" כי על ידי הקל וחומר של בן הגבירה מבן האמה זוכים ישראל לברכות אפילו אם אינם ראויים לכך, והנה ידוע שהעולם נברא בשביל ישראל, כמו שכתוב (בראשית א-א): "בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ". ופירש רש"י בשביל התורה ובשביל ישראל שנקראו ראשית.

לכן כאשר חידשו הדשאים את הקל וחומר הראשון בעולם, שבזכות קל וחומר אפשר לזכות את ישראל אפילו אם אינם ראויים מצד מעשיהם, פתח שר העולם שנברא בשביל ישראל ואמר: "יהי כבוד ה' לעולם", כי מקל וחומר זה נצמח כבוד ה' "לעולם", לזכות את ישראל אפילו אם אינם ראויים, לכן "ישמח ה' במעשיו" שברא בשביל ישראל.

ויש להוסיף תבלין לבאר מה ששמח על כך שר העולם דוקא, על פי מה שאמר כ"ק מרן השר שלום מבעלזא זי"ע לפרש דברי דוד המלך (תהלים קיט-ט): "במה יזכה נער את ארחו לשמור כדברך". כי מבואר בתוספות (חולין ס. ד"ה פסוק) ששר העולם הוא מלאך מט"ט הנקרא נער.

והנה מלאך מט"ט תפקידו לשמור על ישראל, כמו שאמר הקב"ה למשה (שמות כג-כ): "הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך". ופירש רש"י (שם כא): "רבותינו אמרו זה מטטרו"ן ששמו כשם רבו, מטטרו"ן בגימטריא שדי". וכן מבואר בגמרא (חגיגה טו.) כשנכנס אלישע בן אבויה לפרדס: "חזא מיטטרו"ן

גמור, מאחר שהזהירו הקב"ה שאפילו לא ידבר עם יעקב מטוב עד רע, על אחת כמה וכמה שאין רצונו שיעשה מעשה רע ליעקב, אמנם הלא "אל אחר" שמצד הקליפה מתנגד שלא לדרוש קל וחומר.

הנה כי כן זהו שאמר לבן ליעקב: "יש לאל ידי", לאל שלי מצד הקליפה, יש בכוחי "לעשות עמכם רע", ופירש הטעם לכך, "ואלקי אביכם אמש אמר אלי לאמר, השמור לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע", הרי שהזהיר אותי רק שלא לדבר עמך, אבל על המעשה לא הזהירני, ומאחר שהאל מצד הקליפה אינו דורש קל וחומר, נמצא כי "יש לאל ידי לעשות עמכם רע". אלו דבריו הקדושים. אמנם עדיין צריך ביאור למה "אל אחר" של הקליפה מתנגד למדת קל וחומר.

לפי האמור יש לומר הביאור בזה, כי מאחר שבזכות הקל וחומר בן הגבירה מישמעאל בן האמה, יוצאים ישראל בני יצחק זכאים בדין אפילו אם אינם ראויים לכך, כי על ידי הקל וחומר מתעורר שם אל השורש של כל י"ג מדות של רחמים, לכן לבן הארמי שביקש לעקור את הכל ועדת מרעיו ששונאים את ישראל, וכל רצונם לקטרג על ישראל מתנגדים לקל וחומר זה שמזכה את ישראל אפילו אינם ראויים.

יומתק להבין בזה מה שקרא הקב"ה את יעקב אבינו בשם אל, כמו שדרשו בגמרא (מגילה יח.): "מנין שקראו הקדוש ברוך הוא ליעקב אל, שנאמר (בראשית לג-כ) ויקרא לו אל אלקי ישראל". לפי האמור רצה הקב"ה לקבוע בכך הוראה לזרעו של יעקב לדורות עולם, שאפילו אם ח"ו לא יהיו ראויים מצד מעשיהם, ירחם הקב"ה עליהם בזכות הקל וחומר מבן האמה, שמעורר את השם אל שהוא שורש לכל י"ג מדות של רחמים.

הטעם ששמח שר העולם כשדרשו הדשאים קל וחומר

דבר בעתו מה טוב מה שהביא ב"טיב לבב" (פרשת בראשית) בשם הגה"ק מהר"י מסאטמאר זי"ע לבאר בזה מה ששינו בגמרא (חולין ט.):

מעטה יאירו עינינו וישמח לבנו להבין מה שהתפלל אברהם אבינו "לו ישמעאל יחיה לפניך", כי כשראה אברהם שהקב"ה שלח מלאך ה' להודיע להגר שתקרא את שמו ישמעאל, הבין מזה כי בשם זה טמון איזה ניצוץ קדוש להמשיך ישועות לישראל, ומאחר שידע כי מישמעאל עצמו לא תצמח ישועה לישראל, לכן התפלל לה' על השם ישמעאל: "לו ישמעאל יחיה לפניך", שיבוא אחד מישראל ויוציא את הניצוץ הקדוש של השם ישמעאל לעבוד בו את השם.

על כך השיב לו הקב"ה: "ויאמר אלקים אבל שרה אשתך יולדת לך בן וקראת את שמו יצחק, והקימותי את בריתי אתו לברית עולם לזרעו אחריי", ואם תאמר הלא יצחק מדתו דין, ואם ידוני ישראל במדת הדין יתכן שלא יהיו ראויים מצד מעשיהם, לכן הוסיף הקב"ה מיד, "ולישמעאל שמעתך הנה ברכתי אותו והפריתי אותו והרביתי אותו במאד מאד, שנים עשר נשיאם יוליד ונתתיו לגוי גדול".

והתועלת בזה היא, "ואת בריתי אקים את יצחק אשר תלד לך שרה", כדי שיוכל הקב"ה להחזיק את הברית עם יצחק וזרעו אפילו אם לא יהיו ראויים, על ידי שימשיך להם י"ג מדות של רחמים מהקל וחומר של בן הגבירה מבן האמה, שהקל וחומר מכוון כנגד שם א"ל, ומזה הבין אברהם הטעם שקרא הקב"ה את שם בנו ישמעאל שהוא אותיות ישמע-אל, ובכך נתקיימה בקשתו של אברהם: "לו ישמעאל יחיה לפניך", כי ענין זה יתגלה בעולם על ידי התנא הקדוש רבי ישמעאל שאמר "בשלוש עשרה מדות התורה נדרשת בהן", ולפי זה הקל וחומר מכוון כנגד המדה הראשונה א"ל.

נסיים בפרפרת נאה לבאר בזה מה שזכה בעל התוספות ששמו רבי אלחנן, לחדש חידוש זה בענין השם ישמעאל שנתן לו הקב"ה, כי גם אצלו נתקיים דשמה קא גרים, כי נקרא בשם "אלחנן" שהוא אותיות "אל-חנן", לרמז שחנן אותו הקב"ה להשיג שהקב"ה קרא בשם ישמעאל שהוא אותיות ישמע-אל, כדי שידרשו קל וחומר לזכות את בן הגבירה מבן האמה, ומטעם זה נקראו כמה מהתנאים בשם ישמעאל.

בזה על ברית מילה שנכרתו עליה י"ג בריתות, ומבאר הרבי מלובלין כוונתו כי בזכות קיום מצות מילה זוכים לעורר י"ג מדות של רחמים.

לפי דברינו יש לבאר הטעם שזכה התנא רבי ישמעאל לגלות מאמר זה: "גדולה מילה שנכרתו עליה שלש עשרה בריתות", כי היות שגם ישמעאל נימול, לכן התנא רבי ישמעאל שזכה להוציא הניצוץ הקדוש שהיה טמון בשמו של ישמעאל בבחינת ישמע-אל, זכה לגלות כי הברית של בן הגבירה יצחק וזרעו, יש בה קדושה מיוחדת לעורר י"ג מדות של רחמים, מה שאין כן ישמעאל וזרעו אף שהם נימולים אין להם כח זה.

והנה עוד אחד מקדושי עליון רבי ישמעאל בן אלישע, שהיה כהן גדול והיה מעשרה הרוגי מלכות, שגם הוא קשור עם י"ג מדות של רחמים בבחינת ישמע-אל, כמו ששינינו בגמרא (ברכות ז.) שהקב"ה מתפלל, ומפרש בגמרא מהו מתפלל:

"יהי רצון מלפני שיכבשו רחמי את כעסי, ויגולו רחמי על מדותי, ואתנהג עם בני במדת רחמים, ואכנס להם לפני משורת הדין". ומפרש ב"ביאור הגר"א" שהקב"ה מתפלל על י"ג מדות של רחמים: "ויגולו רחמי, הן תליסר תרעי דרחמי, דמשתכחין בעלמא עילאה והן מתגוללין [למטה], כמו שכתוב (תהלים קלג-ב) כשמן הטוב כו' שיוירד על פי מדותיו".

על כך מספרים בגמרא:

"אמר רבי ישמעאל בן אלישע, פעם אחת נכנסתי להקטיר קטורת לפני ולפנים, וראיתי אכתריאל יה' צבאות שהוא יושב על כסא רם ונשא, ואמר לי ישמעאל בני ברכני. אמרתי לו, יהי רצון מלפניך שיכבשו רחמיך את כעסך, ויגולו רחמיך על מדותיך, ותתנהג עם בניך במדת הרחמים, ותיכנס להם לפני משורת הדין, ונענע לי בראשו".

לפי האמור הביאור בזה, כי מאחר שנקרא בשם ישמעאל בבחינת ישמע-אל, הרי שמו מורה שיש בכוחו לעורר י"ג מדות של רחמים הכלולות בשם א"ל, לכן אמר לו הקב"ה: "ישמעאל בני ברכני", לעורר על ישראל י"ג מדות של רחמים, וכן עשה שבירך את הקב"ה: "ויגולו רחמיך על מדותיך", שכאמור הכוונה בזה על י"ג מדות של רחמים.

יוסי הגלילי שהתורה נדרשת בל"ב מדות, נמצא לפי זה שיש ג' שיטות בכמה מדות התורה נדרשת, שיטתו של הילל הזקן שהתורה נדרשת בז' מדות, שיטתו של רבי ישמעאל שהיא נדרשת ב"ג מדות, שיטתו של רבי אליעזר בן רבי יוסי הגלילי שהיא נדרשת בל"ג מדות, ומבאר החיד"א כי על פי הסוד אלו ואלו דברי אלקים חיים.

נמצא לפי זה כי לולא התנא הקדוש רבי ישמעאל שגילה לנו כי התורה נדרשת בשלוש עשרה מדות, אשר לפי המבואר הן מכוונות כנגד י"ג מדות של רחמים, לא היינו יודעים כלל כי הדרש של המדה הראשונה קל וחומר מכוון כנגד המדה הראשונה מ"ג מדות של רחמים שם א"ל, ולא היינו מבינים הטעם שקרא הקב"ה את שמו של בן האמה ישמעאל, אולם מאחר שחלק התורה של רבי ישמעאל היה לגלות לנו ענין נפלא זה, לכן נקרא בשם רבי ישמעאל כי בזכותו אנו יודעים שזאת היא סגולת הקל וחומר לעורר שם א"ל הכולל כל י"ג מדות של רחמים.

יומתק לפרש בזה הברייתא: "רבי ישמעאל אומר", ולכאורה יפלא איך נקרא בשם רשע, לכן כדי ליישב פליאה זו ממשיך הברייתא מה שאומר, "בשלוש עשרה מדות התורה נדרשת בהן מקל וחומר" וכו', נמצא כי הוא גילה שקל וחומר היא כנגד שם א"ל, לכן יפה נקרא בשם ישמעאל שהוא אותיות ישמע-אל, כי בזכותו יזכה הקב"ה את ישראל בקל וחומר בן הגבירה מבן האמה שמעורר את השם א"ל שהוא מקור הרחמים.

רבי ישמעאל גילה גדולה מילה שנכרתו עליה י"ג בריתות

הבה נמשיך במסע הקודש למצוא עוד מקום שלתנא רבי ישמעאל יש קשר עם גילוי בענין י"ג מדות של רחמים בבחינת ישמע-אל, והוא מה ששינינו בגמרא (נדרים לא): "רבי ישמעאל אומר גדולה מילה שנכרתו עליה שלש עשרה בריתות". ופירש הר"ן: "שלוש עשרה בריתות נכתבו בפרשת מילה".

וכתב הרבי מלובלין זי"ע ב"זכרון זאת" (פרשת שופטים) ששמע מרבו הרבי ר' דוב בער ממעזריטש זי"ע, כי מה ששינינו בגמרא (ר"ה ז:) "ברית כרותה לשלוש עשרה מדות שאינן חוזרות ריקם", הכוונה

תודתנו וברכתנו נתונות לאלו שנדבו את הוצאת הגליון לזיכוי אחינו בני ישראל

משפחת מהדב הי"ו - לעילוי נשמת אמו האשה החשובה מרת לאה בת וירג'ני ע"ה

לקבלת המאמרים באימייל: mamarim@shvileipinchas.com